שוק הנפט:
תמונת מצב וצפי

פאול ריבלין

מחירי הנפט עלו בשיעור של 200 אחוזים מאז פברואר 1999, כאשר סל המחירים של ארגון אופ"ק ירד לרמה של פחות מ-10$ לחבית. מאמר זה בוחן את ההשלכות של מחירי הנפט הגבוהים במרוצת שנת 2000 ומציג את הערכתו לגבי שוק הנפט בשנים הבאות.

שוק הנפט ב- 1999

התאוששותן של מדינות אסיה ממשבר 1998 הוביל, בתחילת 1999, לעליה בביקוש לנפט, אך המחירים היו נמוכים מאוד. ב-23 במרס 1999 הסכים ארגון המדינות יצרניות הנפט (אופ"ק), למעט עירק, לצמצם את הייצור ב-1.7 מיליון חביות ליום (מח"י), או בשיעור של 7% מתוצרתו. כמו כן, התחייבו ארבעה ספקים שאינם חברים ב-אופ"ק – מקסיקו, נורווגיה, רוסיה ועומן – לצמצם ב-0.4 מח"י את כמות הנפט שהן מייצרות. המטרה הייתה להעלות את מחירי הנפט, שהגיעו לרמתם הנמוכה ביותר במונחים ריאליים מאז 1973. כתוצאה מהצימצום בייצור, מביקוש מוגבר ומרמות מלאים נמוכה, עלו המחירים והגיעו לממוצע של קצת יותר מ- 23$ לחבית ברבעון האחרון של 1999.

התפתחויות בשנת 2000

עליית המחירים גרמה ללחץ מדיני, בעיקר מצד ארצות הברית. בעקבות לחץ של הממשל האמריקני, הסכים ארגון אופ"ק, ב-27-28 במארס 2000, שארצות חברות, למעט עירק ואירן, יגבירו את הייצור ב-1 מח"י ברבעון השני של השנה. זה הביא לירידה חולפת ומתונה במחירי הנפט, אך תוך שבועות אחדים הם החלו שוב לעלות.

לחץ ממושך מצד המדינות הצורכות הביא לכינוס אספה מיוחדת של שרי אופ"ק ב-21 ביוני 2000, שהסכימו להעלות את מכסת הייצור ב-700,000 ח"י (חביות ליום). יצרניות אופ"ק עברו את מכסותיהן עוד לפני שהתקבלה אותה החלטה, כך קרה שהתוספת נטו הסתכמה ב200.000 ח"י בלבד, כמות שלא היה בה די כדי להשפיע על המחירים. העובדה, שהמחירים המשיכו לעלות, הובילה לדרישה חדשה להעלות את מכסות היצור של אופ"ק.

ב-10 בספטמבר 2000 נפגשו שרי הנפט שוב והעלו את מכסות הייצור שלהם ב-800,000 חביות ליום החל מ-1 באוקטובר. שוב הייתה התוספת הראלית בייצור, קטנה יותר, משום שארצות אופ"ק החלו לייצר כמויות נפט מעבר למכסותיהן כבר בספטמבר. כתוצאה מהאיומים העירקיים נגד כווית ומבעיות בתעשיית הזיקוק האמריקנית, עלו מחירי הנפט בתקופה שלאחר הכינוס של חברות אופ"ק.

בספטמבר 2000 הודיעה ממשלת ארה"ב שהיא תשחרר נפט מן הרזרבה האסטרטגית שלה. גם באירופה התקיימו דיונים על צעדים דומים. זה הביא לירידה במחירים.

מה גרם לעליית המחירים?

התשובה הפשוטה היא, שהביקוש עלה מהר מההיצע. משך הזמן שבו תימשך רמת המחירים הנוכחית, הגבוהה יחסית, ייקבע על-ידי שני מנגנונים השולטים בטווח שבו נעים המחירים. מחירים גבוהים מרתיעים צריכה ומעודדים הופעתה של תחרות משמעותית ממקורות אנרגיה שוליים אך בעלי פוטנציאל ומקורות אנרגיה, שאינה מופקת מנפט. תנודות חדות במחירים אף מונעות הסתמכות על הנפט כמקור אנרגיה יחיד. לרמת מחירים נמוכה, הנשמרת לאורך זמן, יש השפעה הפוכה — הם מחלישים את התפתחותם של מקורות אנרגייה שוליים. הסעודים מודעים כעת לתוצאות אלה. כיום יש הוכחה שצמיחת הדרישה הואטה: ארגון ה-IEA צימצם את תחזיתו לביקוש נפט בעולם לרבעון השני של שנת 2000 ב-650,000 ח"י (0.8%). גם הארגון לשיתוף ופיתוח כלכלי (OECD) וגם קרן המטבע הבינלאומית (IMF) ניבאו שיעור צמיחה איטי יותר בסחר העולמי בשנת 2001 מאשר בשנת 2000.

העליה, החדה במיוחד, במחירים ב-1999-2000 לא שינתה את תחזיות מחירי הנפט לטווח הארוך. על פי משרד האנרגיה האמריקני, צפויה ירידה במחירים הגבוהים העכשוויים מכמה סיבות:

1. בעוד ארגון אופ"ק ויצרני נפט נוספים, שאינם חברי אופ"ק תמרנו בהצלחה את השוק כדי להעלות את המחירים ולהגביר את הרווחים, הם גם מודעים להשפעה השלילית של מחירי נפט גבוהים על הכלכלה העולמית.
2. מחירי נפט גבוהים לאורך זמן עלולים לפגוע בחוסנן הכלכלי של המדינות הצורכות.
3. מצב זה עלול גם לפגוע באחת ממטרותיו של אופ"ק – לעודד ולהגביר את ביקוש הנפט בעולם.
4. בטווח הבינוני, עלולים מחירים גבוהים לגרום לאיפלציה ולהעלות את שיעורי הריבית, שישפיעו על הבורסות, על בטחון הצרכנים וכן על צריכת הנפט.

בתקופות קודמות, שבהן היו מחירי נפט גבוהים, מיהרו יצרנים, שאינם חברים באופ"ק, להגביר את תפוקת הנפט שלהם. העליה

במחירי הנפט ב-1999-2000 כבר איפשרה לחברות נפט להגביר את הוצאותיהן עבור שיקום שדות נפט ולהשקיע בפרויקטים של תחזוקה. יתר על כן, פרוקיטים רבים של חיפושי נפט, שעוכבו בשל רמת המחירים הנמוכה של 1998, אושרו לביצוע, משום שעליית המחירים מאפשרת להם לעמוד בנורמות של כדאיות. יצור הנפט בים הצפוני וברוסיה עלה ב-1999 גם בשל מחירי נפט גבוהים יותר.

תרחישים לטווח הבינוני והארוך

על פי EIA, כאשר תושלם ההתאוששות הכלכלית באסיה, תתחזק הדרישה לנפט בארצות מתפתחות בעולם. בטווח הבינוני והארוך, יהיו יצרני אופ"ק המרוויחים העיקריים מהדרישות לייצור מוגבר, אבל יש לצפות, שהאספקה מיצרנים, שאינם חברים באופ"ק, תישאר תחרותית. כמו כן ניתן לצפות, לאספקת כמויות גדולות של נפט, שמקורן באגן הים הכספי ובמים העמוקים הרחק מהחוף המערבי של אפריקה.

הפיתוח הכלכלי באסיה הוא הכרחי לצמיחת שוקי הנפט בטווח הארוך. הגידול בביקוש האסיאני המתוכנן לנפט תחזק את הקשרים הכלכליים בין המזרח התיכון לבין השווקים האסיאניים. ארגון ה-EIA, כמומחים אחרים, מנבא ששווקי האנרגיה יחולקו לשווקים אזוריים, כאשר המפרץ הפרסי ישמש מקור אספקה לאסיה וצרכי ארה"ב ואירופה יסופקו ממקורות אחרים קרובים יותר לבית.

למרות שחלקו של אופ"ק באספקת הנפט בעולם מתוכנן לגדול באופן משמעותי במהלך שני העשורים הבאים, הציפיה היא שגורמים תחרותיים מבין יצרני האנרגיה ישארו חזקים דיים, כדי לעמוד כנגד המאמצים להעלות את מחירי הנפט הראליים באופן משמעותי. גורמים תחרותיים אלה פועלים בתוך אופ"ק, בין אופ"ק ובין יצרני נפט מחוץ לאופ"ק, ובין נפט למקורות אנרגיה חלופיים (במיוחד, גז טבעי). הנפט באזור הים הכספי לא יחליף את הנפט במזרח התיכון. יתכן שתהיה לו השפעה בטווח הבינוני – תוך תקופה של חמש שנים – במידה וההתפתחויות המדיניות בתוך ארצות האזור וביניהן יאפשרו זאת. התמריצים הכלכליים, במונחים של רווחי ייצוא מנפט ומגז, כבר קיימים והם עשויים לגדול אם המחירים יעלו במונחים ראליים, אבל אין ערובה לכך.

ההסתמכות באירופה ובמקומות אחרים על מקורות נפט מזרח תיכוניים הולכת וגוברת.

גילוי מאגרי גז גדולים בחופי ישראל מאפשרת תחזית של הסתמכות מצומצמת על נפט והקטנת היבוא. בטווח הבינוני זה יוביל לרווחים סביבתיים וכלכליים.

צפויה תקופה שבה תגבר הדרישה לנפט, תרדנה האספקות של יצרנים מחוץ לאופ"ק וטכנולוגיה להמרת מקורות נפט בלתי קונבנציונאליים לנפט לא תהיה בנמצא. נסיבות אלה יגרמו לכך שמחירי הנפט יעלו ושיצרני הנפט במזרח התיכון יפעילו לחצים על הצרכנים.

השפעות מחירי נפט גבוהים על הכלכלה העולמית

ב-1999 פרסם ה-OECD את החישובים הבאים בבטאונו אקונומיק אאוטלוק. אילו מחיר הנפט ב-1999 – 22$ לחבית – היה נשמר למשך שנה אחת ונפח המסחר בנפט היה נשאר ללא שינוי, אזי היו יבואניות הנפט, הנמנות על ה-OECD צריכות להתמודד עם עליה בחשבון היבוא שלהן בסך של כ-80 מיליארד דולר או בין 0.25% ו-0.5% מהתוצר המקומי הגולמי (תמ"ג) שלהן. תוצאה זו נמוכה במעט מן התוצאה שהורגשה במשבר המפרץ של 1990-1991; שישית מגודל התוצאה של עליית המחירים ב-1979-1980 ושליש עד רבע מהתוצאה של עליות המחירים ב-1973-1974. זה נובע מהצימצום בהסתמכות על הנפט בכלכלות המערביות.

בספטמבר 2000, קבעה קרן המטבע הבינלאומית (IMF) שעליית מחירים של 5$ לחבית מצמצמת את התמ"ג בארצות המתועשות ב-0.2%, ומגדילה את חשבון היבוא שלהם ב-40 מיליארד דולר. מרבית מעודפי הרווחים מהנפט מוצאים על יבוא מארצות מערביות ואם כך, הרי שעושר הנפט מועבר חזרה לצרכנים.

ההשפעות על הכלכלה הישראלית

בישראל, העליה בעלויות הנפט הגבירה את חשבון היבוא והחמירה את מאזן התשלומים. ב-1999, היתה הכלכלה במיתון וכך היה הביקוש לכל מוצרי היבוא מוגבל. הגרעון הנוכחי, על אף היותו משמעותי, לא היווה אילוץ מיידי.

ב-1998, כאשר מחירי הנפט היו נמוכים, ישראל יבאה נפט בסכום של 1.8 מילארד דולר (בעיקר נפט גולמי). ב-1999 הגיע יבוא הנפט ל-2.1 מיליארד דולר, עליה נומינלית של כמעט 17%. ב-1998 יבוא הנפט היווה 6.7% מכלל היבוא וב 1999, למרות העליה במחירים, הוא הגיע ל-6.9%. אילו היתה הכלכלה צומחת אז, היה היבוא גדל בקצב מהיר יותר. מהשוואה בין השנים 1980 ו-1990 עולה שמאזן הנפט של ישראל יותר בריא לאין ערוך כיום.

ב-1980, יבאה ישראל נפט בשווי של 2.1 מיליארד דולר, שהיו 26% מכלל היבוא שלה; ב-1990, היא יבאה 1.5 מיליארד דולר, שהם 10% מכלל היבוא. הרמות העכשוויות הן חלק

הרבה יותר קטן מכלל היבוא ולכן הן מהוות נטל קטן יותר על הכלכלה. על אף שמחיר הנפט והכמות המיובאת יעלו בשנת 2000, אין לצפות שזה יגרום לנטל כלכלי כבד, כפי שקרה הדבר ב-1980.

גילוי מאגרי גז גדולים בחופי ישראל מאפשרת תחזית של הסתמכות מצומצמת על נפט והקטנת היבוא. בטווח הבינוני זה יוביל לרווחים סביבתיים וכלכליים.

טבלה 1

ישראל: יבוא נפט ויבוא כללי , 1980-1999 (במיליארדי דולרים)

שנה	סה"כ יבוא	יבוא נפט	נפט כחלק מכלל היבוא
1980	8.1	2.1	26.0%
1990	15.0	1.5	10.0%
1998	26.9	1.8	6.7%
1999	31.3	2.1	6.9%

עדכן אסטרטגי

עדכן אסטרטגי יוצא לאור על-ידי
מרכז יפה למחקרים אסטרטגיים, אוניברסיטת תל אביב, רמת אביב, תל אביב 69978.

•

עדכן אסטרטגי מתפרסם בעברית ובאנגלית
ותוכנו המלא מוצג באתר האינטרנט של המרכז.
כתובת האתר: http:www.tau.ac.il/jcss/quarterly.html

JCSS Publications 1998 - 2000

Books

Abraham Ben- Zvi, **Eisenhower, Kennedy and the Formation of the American - Israeli Alliance, 1953- 62**. New York: Columbia University Press, 1998.

Aharon Yariv, **Cautious Assessment: Writings by Aharon Yariv.** Tel Aviv: Jaffee Center for Strategic Studies and Ma'archot - IDF's Publishing House, 1999. Hebrew

Asher Arian, **Security Threatened: Surveying Public Opinion on Peace and War.** Tel Aviv: Jaffee Center for Strategic Studies and Papyrus, Tel Aviv University, 1999. Hebrew

Nachman Tal, **Islamic Fundamentalism: The Cases of Egypt and Jordan.** Tel Aviv: Jaffee Center for Strategic Studies, Tel Aviv University, and Papyrus, Tel Aviv University, 1999. Hebrew

Aharon Klieman, **Compromising Palestine.** New York: Columbia University Press, 1999.

Memoranda

July 1998, No. 49, Asher Arian, **Israeli Public Opinion on National Security 1998.**

August 1998, No. 50, Shmuel Even, **Trends in the World Oil Market: Strategic Implications for Israel.** Hebrew

July 1998, No. 51, Aharon Learn, **Iraq's Strategic Arena.** Hebrew

August 1998, No. 52, Abraham Ben- Zvi, **Partnership under Stress: The American Jewish Community and Israel.**

July 1999, No. 53, Asher Arian, **Israeli Public Opinion on National Security 1999.**

August 1999, No. 54, Shmuel Even **Trends in Defense Expenditures in the Middle East.** H

February 2000, No. 55, P. R. Kumaraswami, **Beyond the Veil: Israel- Pakistan Relations.**

July 2000, No. 56, Asher Arian, **Israeli Public Opinion on National Security 2000**.

September 2000, No. 57, Paul Rivlin, **World Oil and Energy Trends: Strategic Implications for the Middle East.**

Special Studies

Emily Landau (Repporteur**), Challenges to Global and Middle East Security: Conference Report,** Special Memorandum, December 1998.

The Interim Agreement and the Israeli Elections. May 99 - Israeli Palestinian Relations Prior to a Final Status Agreement. Report No.1.

Mark A. Heller, (ed.) **Europe & The Middle East: New Tracks to Peace?** Herzliya: Friedrich Ebert Stiftung, Israel Office, 1999.

Shlomo Ben-Ami, **Israel's Foreign Policy Agenda**.

Herzliya: Friedrich Ebert Stiftung, Israel Office, 1999.

Shlomo Brom, **Israel and South Lebanon Prior to Peace Agreement with Syria,** September 1999. (Hebrew and English)